

УДК 32.001 : (911.3 : 32) : 342.26

ПОНЯТТЯ РЕГІОНУ ТА РЕГІОНАЛІЗМУ У ТЕОРІЇ СОЦІОПОЛІТИЧНОГО ПОДІЛУ НА ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ОСНОВІ

Юлія Сокирка

*Львівський національний університет імені Івана Франка
Філософський факультет, кафедра політології
вул. Університетська, 1, 79000, м. Львів, Україна
e-mail: sjulieta@rambler.ru*

Розглянуто дві ключові категорії теорії соціополітичного поділу на територіальній основі – регіон та регіоналізм. Основний акцент зроблено на методологічних підходах до аналізу поняття регіон, визначено характерні риси та індикатори, які виокремлюють регіон від оточення. У статті представлено наукові парадигми аналізу поняття регіоналізму, його види, історичну еволюцію, ідеологічні основи, причини виникнення та передумови поширення. Крім того, окреслено різницю між регіоналізмом та регіоналізацією, а також відмінності від федералізму, децентралізації та деволуції.

Ключові слова: соціополітичний поділ, регіон, регіоналізм, регіоналізація, територіально гетерогенна країна, децентралізація.

Складний шлях становлення української державності, її історична розділеність, а також несформованість гомогенної української політичної нації зумовили актуальність дослідження всього спектру проблем, пов'язаних із соціополітичним поділом на територіальній основі в Україні. Проблема надзвичайно актуальна для України передусім з огляду на існування значних розбіжностей між різними регіонами країни, зокрема, економічних, історико-культурних, геополітичних, етнолігвістичних, релігійних тощо.

Під територіальною (регіональною) основою соціополітичного поділу розуміємо відмінності між групами людей, які склалися за регіональною ознакою і є основою для наступної інституалізації.

Розпочинати аналіз соціополітичного поділу на територіальній основі, на думку Р. Туровського, необхідно із концепції *територіально гетерогенної країни*, в якій регіональні політичні процеси більш-менш автономні стосовно загальнонаціонального рівня і впливають на перебіг подій на рівні держави загалом. Це ті країни, в яких регіони досить сильні й самодостатні, аби творити як свою власну історію, так і історію своєї країни. До цієї групи входять: 1) *федеративні держави*, а також унітарні держави, що розвивають інститут регіональної автономії (Італія, Іспанія); 2) *"великі" унітарні держави*, в яких виходячи із їхніх розмірів і різноманітності розвивається регіональне політичне життя (Франція, Україна); 3) *поліетнічні держави* (Індонезія) або моноетнічні країни із традиційним розподілом на регіональні клани, тощо (Таджикистан); 4) *держави, що мають у складі особливі етнічні ареали*, де є розвинені сепаратистські настрої (Великобританія) [8, с. 139].

У даній статті ми зосередилися на аналізі двох ключових, на нашу думку, категорій для дослідження соціополітичного поділу на територіальній основі – це поняття регіону та регіоналізму.

Слід відзначити, що у політичній науці існує безліч підходів до його визначення, проте особливої уваги заслуговує визначення І. Баджа та К. Ньютона: «Регіон – це територія, яка є реальною спільністю з географічного погляду, або така територіальна спільність, де існує спадкоємність і чие населення поділяє певні загальні цінності та прагне зберегти і розвинути свою самобутність з метою стимулювати культурний, економічний та соціальний прогрес» [6, с. 124].

Ключовими індикаторами поняття «регіон» є, по-перше, певна територія, яка географічно виокремлюється зі складу загальної території країни; по-друге, населення, яке проживає на цій території і має певні спільні особливі характеристики щодо решти населення цієї країни. Третім індикатором повинна бути самоідентифікація або самоусвідомлення наявності в цієї групи людей певних особливостей, які відрізняють їх від загалу. Цей індикатор передбачає переважання регіональної самоідентифікації над загальнонаціональною [6, с. 125].

Однозначного визначення терміна «регіон» політичною наукою досі не знайдено, тому доцільно навести декілька підходів до його розуміння. У вузькому значенні, одні дослідники воліють визначати регіон як господарсько-економічну спільність (наприклад, український Донбас, німецький Рур, американський Середній Захід, російський Волго-В'ятський регіон тощо), інші – як географічно-адміністративну одиницю (область – в Україні, земля – у Німеччині, штат – у США тощо), треті як культурно-історичну територію (Гуцульщина – в Україні, Нова Англія – у США тощо) [8, с. 138].

У глобальному контексті регіон може бути визначений як група прилеглих країн, що становлять окремий економіко-географічний чи близький за національним складом і культурою, або ж однотипний за суспільно-політичним ладом район світу.

Згідно із механізмами впливу, регіональні парадигми представлені таким чином:

– *регіон як квазікорпорація*: констатація існування регіону як суб'єкта власності та економічної діяльності; він взаємодіє з вітчизняними та транснаціональними корпораціями, стає учасником конкурентної боротьби, що веде до саморозвитку регіону і поліпшення економічного стану сусідніх із ним регіонів;

– *регіон як ринок* (безпосередньо пов'язана з попередньою парадигмою). Оцінка здійснюється не лише з погляду зосередження виробництва, а й з позиції збуту продукції, кваліфікації робочої сили, кон'юнктурних умов та рівня сформованого ринкового середовища;

– *регіон як квазідержава*: процеси децентралізації влади та виникнення федеральних утворень нерідко ведуть до того, що регіони, які скористалися принципом субсидіарності, накопичують у собі додаткові функції, фінансові ресурси, що забезпечує високий ступінь автономності внутрішньої регіональної політики;

– *регіон як соціум*. Із погляду теорії соціального кластера (Андрес Редрігес Посе), саме соціальні умови є показником внутрішнього стану регіонів (соціальна структура, рівень безробіття, рівень доходів населення, динаміка структури зайнятості) [7, с. 19-20].

Дослідники регіоналізму виділяють три необхідні складові, які дають змогу виокремити поняття «регіон» від оточення. Перша — *когнітивна*, тобто населення регіону повинно усвідомлювати існування регіону та його географічні межі. Друга складова — *емоційна*, тобто спосіб сприйняття регіону і ступінь, в якому регіон уможливорює підґрунтя регіональної ідентичності й солідарності в конкуренції з іншими формами ідентифікації (національна, класова тощо). Третя складова — *інструментальна*, тобто можливість використання регіону як основи для політичної мобілізації задля досягнення соціокультурних, економічних та політичних цілей [5].

Європарламент у 1988 році прийняв «Хартію регіоналізації», в якій поняття регіон подано наступним чином: «Регіон – це територія, що з географічного погляду створює політичну цілісність, або комплекс територій, який є закритою структурою і населення якого визначається певними спільними рисами та виявляє бажання й надалі зберігати існуючу цілісність» [6, с. 125].

Основні ознаки, що характеризують поняття «регіон»: комплексність, цілісність, спеціалізація, керованість, тобто наявність політико-адміністративних органів управління.

Із погляду суб'єкта політичного процесу «регіони» можна розглядати, по-перше, як об'єкт державного управління з єдиним територіальним простором, що вирізняється певними ознаками (географічними, економічними, історичними, етнічними та іншими) і як адміністративно-територіальну одиницю; по-друге, як організований у просторі суб'єкт прийняття політичних рішень, який виступає як суб'єкт самоврядування та самостійний фактор політичного тиску [7, с. 27].

Останнім часом в наукових колах особливої популярності набуває поняття «*регіоналізм*». Це поняття часто ототожнюють із поняттям «*регіоналізація*», проте, на нашу думку, їх слід розмежовувати. Регіоналізм більшою мірою належить до практики перерозподілу повноважень центральної влади з метою надання територіальній (регіональній) владі посередницької ролі у взаємовідносинах між центральними та місцевими органами влади. В той час, як регіоналізація розглядається як процес, у межах якого центральні органи влади задовольняють вимоги регіону. Регіоналізм припускає конкретні політичні дії, регіоналізація ж передбачає певну тактику, курс; регіоналізм виходить із периферії, регіоналізація – це реакція центру у відповідь [2, с. 30].

Е. Томпсон трактує регіоналізм як спосіб, за допомогою якого окремі політичні партії та інші організації сприяють ідеї специфічності (виокремленості) регіону, тобто регіоналізм є водночас і ідеологією, і стратегією, яка виокремлюється з метою забезпечення переваг для регіону. Регіоналізація – це процес передачі повноважень або обов'язків від центрального уряду до рівня регіональних адміністрацій [1, с. 8]. На думку Д. Еванса і Дж. Ньюхема, поняття "регіоналізм" співвідноситься із поняттям "регіон", як націоналізм із поняттям нація. Регіоналізм виступає як прояв сукупності певних позицій, відносин, що відображують індивідуальні та колективні погляди, думки щодо регіону. Регіоналізм існує як у межах держав, так і між ними. Дж. Еванс і Дж. Ньюхем розглядають внутрішньодержавний регіоналізм у різних формах прояву: 1) регіоналізм як етнічний націоналізм, політичною метою якого може бути досягнення політичної незалежності, тенденції до сепаратизму; 2) регіоналізм як відображення організаційного прагнення населення регіону з метою підвищення ефективності системи управління, потреба в розширенні повноважень,

політичної й економічної самостійності даного територіального простору, закріплених конституційно-правовими актами [7, с. 32].

Внутрішньодержавний регіоналізм певною мірою є сукупністю різних теоретичних підходів, що відображають сутнісний стан взаємин (зокрема і конфліктний) між центром і регіонами.

На думку Ю. Пахомова, регіоналізація – це реакція на негативні прояви глобалізації, спроба захиститися від її руйнівних наслідків. Основним поштовхом до цього, на думку вченого, стала світова фінансова криза 1995 – 1998 років. Формування регіонів дає їм змогу „закритися” і залишатися самодостатніми в разі якихось потрясінь у зовнішньому світі. З іншого боку, регіоналізацію можна розглядати не як реакцію на глобалізацію, а як її логічне продовження, одну із її зовнішніх форм. «Регіональна інтеграція... обумовлює міцніше зчеплення окремих національних господарств, їх зрощування в єдиний економічний організм і неначе підштовхує процес глобалізації, створюючи для нього зцементовані опорні конструкції» [4].

Основними причинами виникнення та передумовами поширення регіоналізму були зміни в суспільних процесах: по-перше, відбувалася безперервна інтернаціоналізація територіальних економік, постійне розмивання міждержавних кордонів через посилення інтеграції повідомлень, ідеологій і стилів організації; по-друге, мобілізація периферії, регіонів і місцевостей проти національних центрів, утвердження вимог меншин із приводу культурної автономії, окремих органів територіального управління і прийняття рішень; по-третє, відбувався інтенсивний розпад старих і формування нових суспільних інститутів значно посилюють трудову і соціальну мобільність індивідів, через що важливого значення набуває «соціокультурне і духовне відтворення населення на мезорівні» [7, с. 364].

М. Кітінг розрізняє два типи регіоналізму, присутні в актуальному політичному процесі: *традиційно консервативний* («старий») та *модерний* («новий»). Перший регіоналізм побудований на домодерних ідентифікаціях і зазвичай пов'язаний із уявленнями про історичну давнину та ностальгійними почуттями. Консервативний характер цього різновиду регіоналізму пов'язаний з тим, що його прихильники належать до найменш географічно і соціально мобільних верств населення. Вочевидь, традиційний регіоналізм меншою мірою покликаний позиціювати та відстоювати свої інтереси у ширшому надрегіональному контексті.

На відміну від нього модерний регіоналізм, навпаки, знаходить підтримку серед мобільних, соціально активних, урбанізованих індивідів. Регіоналістські партії зазвичай розраховують на підтримку представників середнього класу, зорієнтованих більшою мірою назовні, вважаючи регіон динамічною силою економічних і соціальних змін. Саме тому новий регіоналізм ґрунтується на зв'язках між регіоном та трансрегіональним порядком (державою, світовим ринком, макрорегіоном) [3, с. 81-85].

У політиці регіоналізму розрізняють кілька напрямів та ідеологічних платформ: – *консервативний регіоналізм*, пов'язаний з ідеєю спільності почуттів всупереч модернізації. Регіоналізм такого гатунку апелює до домодерних реалій і цінностей, маючи тенденцію до ізоляціонізму. В сучасних умовах він вочевидь сприяє реакційним тенденціям;

– *«буржуазний» регіоналізм* індустріальних та економічно розвинених регіонів. Цей регіоналізм закликає до індустріального розвитку і намагається подолати обмеження з боку держави, наполягаючи на створенні сучасних адміністративних та політичних структур. Втім, у сучасній Європі прихильниками цієї політичної лінії стають не стільки підприємці, як представники регіональної технократії, зазвичай пов'язані з управлінням у державному секторі й плануванням як в уряді, так і в місцевих закладах освіти (регіональні інтелектуальні еліти);

– *«прогресивний» регіоналізм*, заснований на «лівій» ідеології. Представники цього різновиду регіоналізму використовують ідеї національно-визвольних рухів, з метою подолання нерівномірного розвитку й внутрішнього колоніалізму;

– *соціал-демократичний регіоналізм*. Попри те, що європейська соціал-демократія зазвичай відстоювала ідеї централізованого державного регулювання, починаючи з 60-х рр. відбувається поступовий її перехід на регіоналістські позиції, що пов'язано значною мірою з опозиційним політичним досвідом, сприятливим для пошуку підтримки на місцевому, територіальному рівні, а також із необхідністю адаптуватися до глобальних викликів;

– *правий популістський регіоналізм*, спрямований проти централізованої держави, іноді проти перерозподілу бюджетних коштів у менш розвинені регіони, проти мігрантів [3, с. 111-113].

У контексті взаємовідносин «держава – регіони» дослідники виділяють такі різновиди регіоналізму: 1) вузький регіоналізм; 2) самоврядування; 3) органічна децентралізація; 4) корпоративна децентралізація.

Вузький регіоналізм притаманний державам унітарного типу (зокрема Україні), де регіональне керівництво є директивним органом центральної влади, яка відводить регіонам певні функції, що не створюють політичних проблем, а лише доповнюють центр. Прикладом може правити Польща, де більшість посадових осіб одержують номінації зі столиці, яка має рахуватися із позицією регіонів.

Самоврядування з XIX – поч. XX ст. визначається англійським терміном «home rule» або німецький «Selbstverwaltung». Вважається, що вищою ланкою регіоналізму є наділення регіонів правом вирішувати низку питань стосовно власного устрою в межах конституційних повноважень або згідно з традицією. Таке самоврядування становить частину державного адміністрування і поєднується з усією політичною системою.

Органічна децентралізація представлена двома різновидами: 1) провінційно видозмінена, коли в провінціях існують поряд центральні органи та директивні самоврядні органи (наприклад, земства в Росії); 2) територіально видозмінена, коли при одноцільовій центральній владі постають середні й місцеві органи, які іноді наділялися значними управлінськими функціями (наприклад, коронні краї в Австро-Угорщині).

Корпоративну децентралізацію іноді називають сутнісною децентралізацією оптимального типу. Тут штати/провінції службово не підпорядковані центру й мають усі права, які не заборонені конституцією чи звичаями [1, с. 10-14].

Крім того, виділяють ще такі різновиди регіоналізму: 1) “bottom-up” – регіоналізм як зростання політичної і економічної активності суб'єктів регіону; 2) “top-down” – регіоналізм як формування державної регіональної політики з врахуванням специфіки розвитку регіонів [5].

Підсумовуючи, слід зазначити, що якщо регіоналізм передбачає практику перерозподілу повноважень між центром та регіонами, то регіоналізація розглядається як процес, у межах якого центральні органи влади задовольняють вимоги регіону, якщо регіоналізм виходить із периферії, то регіоналізація – це реакція центру у відповідь. Регіоналізм також необхідно відрізнити від федералізму, за якого нижчий рівень урядування має свою захищену сферу компетенції, в яку не може втручатися верхній рівень, та від деволюції – передачі з верхнього рівня урядування на нижчий повноважень, які загалом важко повернути.

Отже, регіон є вагомим актором політичного процесу, який впливає на процес прийняття рішень у державі, сприяє представництву регіональних інтересів через різного роду інституції, а також виступає самостійним фактором політичного тиску в межах соціополітичного поділу на територіальній основі.

Список використаної літератури:

1. *Бей О.* Регіоналізм як єдність у різноманітності. До питання еволюції владних структур України / Бей О. // Політика і час. – 2003. – № 5. – С. 7–14.
2. *Берега А.* Регіоналізм і регіоналізація : проблеми теорії і практики / Берега А. // Трибуна. – 2006. – № 11–12. – С. 29–30.
3. *Китинг М.* Новый регионализм в Западной Европе / Китинг М. // Логос. – 2003. – № 6. – С. 81–113.
4. *Попович А.* Интеграция: теоретические аспекты [Електронний ресурс] / Попович А. – Режим доступу : <http://fmp-gugn.narod.ru/pop2.html>.
5. Регіональний вимір суспільно-політичних процесів в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.niss.gov.ua/book/Krysachenko/7-5-Ukr_Socium.pdf.
6. *Романюк А.* Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Західної Європи : Монографія / Романюк А. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – 391 с.
7. *Татаренко Т.* Регіональний фактор у політичному житті України : Монографія / Татаренко Т. – Луганськ : Вид. «СНУ ім. В. Даля», 2005. – 416 с.
8. *Туровский Р.* Основы и перспективы региональных политических исследований / Туровский Р. // Полис. – 2001. – № 1. – С. 138–156.

*Стаття: надійшла до редколегії 11.05.2009
прийнята до друку 24.09.2009*

CATEGORY OF REGION AND REGIONALISM IN THE THEORY OF SOCIOPOLITICAL CLEAVAGE ON THE TERRITORY BASE

Yulija Sokyрка

*Ivan Franko National University of Lviv
Institute of Philosophy, Department of political science
Universytetska st., 1, 79000, Lviv, Ukraine
e-mail: sjulieta@rambler.ru*

This article described two main categories in the theory of the sociopolitical cleavage on the territory base: the region and the regionalism. The main stress was made on the methodological approaches to the analysis of region and it was assigned main characteristics and indicators, that separated the region from an encirclement. Scientific paradigms to the analysis of category of the regionalism, its types, the historical evolution, an ideological base, reasons of appearance and preconditions of spreading were suggested in the article. Beside that, the difference between the regionalism and the regionalization and also the distinction from the federalism, the decentralization and the devolution were drawn.

Key words: a sociopolitical cleavage, the region, the regionalism, the regionalization, territorial heterogeneous country, the decentralization.

ПОНЯТИЕ РЕГИОНА И РЕГИОНАЛИЗМА В ТЕОРИИ СОЦИОПОЛИТИЧЕСКОГО РАЗМЕЖЕВАНИЯ НА ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ ОСНОВЕ

Юлия Сокирка

*Львовский национальный университет им. Ивана Франко
Философский факультет, кафедра политологии
ул. Университетская, 1, 79000, Львов, 79000, Украина
e-mail: sjulieta@rambler.ru*

Рассмотрены две ключевые категории теории социополитического размежевания на территориальной основе – регион и регионализм. Основной акцент сделан на методологических подходах к анализу понятия регион, определенно характерные черты и индикаторы, которые выделяют регион от окружения. В статье представлены научные парадигмы анализа понятия регионализма, его виды, историческая эволюция, идеологические основы, причины возникновения и предпосылки распространения. Кроме того, определено разницу между регионализмом и регионализацией, а также отличия от федерализма, децентрализации и деволюции.

Ключевые слова: социополитическое размежевание, регион, регионализм, регионализация, территориально гетерогенная страна, децентрализация.